

Прегледни научни чланак

<https://doi.org/10.7251/SIN22020065>

94(497.1)*1913/1913:355.48(047)

Примљен: 8. мај 2022.

Прихваћен: 16. мај 2022.

Контакт:

Радован Субић

radovan.subic@ff.unibl.org

Радован Субић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, Босна и Херцеговина

У овом раду доносе се вијести о Првом и Другом балканском рату које су читаоци *Сарајевског листа* у вријеме ратних сукоба могли да прочитају на страницама ових дневних новина. *Сарајевски лист* био је гласило аустроугарске власти у Босни и Херцеговини и његова уређивачка политика уклапала се у задате службене оквире. Новински текстови који су објављивани првенствено су третирали проблематику војних операција и дипломатских активности. *Сарајевски лист* доносио је информације са разних страна, практично свих учесника у сукобу. Први балкански рат је на страницама *Сарајевског листа* третиран доста исцрпно. Повремено су, поред кључних ратних питања, биле третиране и важне политичке теме, као што је албанско питање, с нагласком на оправданост албанских тежњи. У вријеме Другог балканског рата уредништво је чешће преносило оне вијести које долазе из Софије и које говоре о бугарској невиности, као и српској и грчкој одговорности за почетак рата. Лист се понекад својим писањем, мада не потпуно отворено, сврставао на страну Бугарске. Примјетан је у одређеној мјери негативан тон према Србији. С друге стране, вијести о Румунији немају негативну конотацију, што је и разумљиво због доста бољег односа Беча према Букурешту него према Београду. Укратко, *Сарајевски лист* је у увијеној форми преносио ставове које је имао званични Беч.

Кључне ријечи:

Балкански ратови, Босна и Херцеговина, Сарајевски лист.

У предвечерје Првог балканског рата фокус аустроугарске политике на Балкану био је на албанском питању у Османском царству. Током августа 1912. године аустроугарска дипломатија је пратила албански устанички покрет и настојала да побуњеници склопе споразум са османским властима и да за тај циљ придобије европску подршку. Аустроугарски министар спољних послова Леополд Берхтолд (1863–1942) је 13. августа 1912. у ноти великим силама наговестио потребу децентрализације европских покрајина османске државе (Микић, 1983, р. 324–328). У тренутку када је дошло до првих

сукоба балканских савезника аустроугарске политичке процјене биле су да ће рат трајати дуго и да ће за сукобљене стране бити исцрпљујући. Монархија је требала да из позадине догађаја у погодном тренутку наметне рјешење које одговара њеним интересима. Међутим, развој војних операција непријатно је изненадио политичке и војне кругове у Бечу (Pal, 2013, p. 405; Bled, 2020, pp. 30–31; Fundić, 2021, pp. 247–248). У међувремену, рат на Балкану постао је тема великог броја чланака различитог обима и вјеродостојности у штампи која се претходних деценија убрзано развијала.

Наиме, током XIX вијека повећање процента писменог становништва Хабзбуршке монархије довело је до пораста броја новина, оне су у већим градовима „ницале попут печурки послије кише“. Посебно су важна била гласила на њемачком језику која су имала велики утицај чак и у нењемачким срединама, пошто су њихови читаоци били припадници елите који су имали политичку и економску моћ. У њима се, што је у литератури већ констатовано, с почетком ратних сукоба почела промовисати подршка Османском царству, „пријатељској држави“ насупрот балканских савезника. То је проишло из процјене врха Монархије да би османском побједом брзо дошло до успоставе мирног стања, до „повратка мира“. Тако лист близак највишим круговима Монархије *Ноје Фраје Пресе* пише у уводнику од 18. октобра 1912: „Турска се бори не само за себе већ и за Европу“. Разматрана је могућност „општег рата“ који би представљао „самоубиство за Европу“ и тражена је европска интервенција која би спријечила промјену граница. С позиције мултинационалног царства критиковано је свако јачање национализма. Између редова провлачила се могућност угрожавања статуса Монархије у Мађарској, Чешкој и Босни и Херцеговини. Принцип „Балкан балканским народима“ сматран је посебно опасним. Читаоци су обавјештавани да догађаји на Балкану „утичу на животну снагу“ Монархије због наглашене „повезаности са балканским државама“ (Šer, 2013, pp. 279–283). На територији Босне и Херцеговине ту државну политику заговарао је *Сарајевски лисџи*.

Ове новине настале су одлуком Заједничког министарства финансија које је 17. јуна 1881. године одлучило да званично аустроугарско гласило у Босни и Херцеговини до тада називано *Босанско-херцеговачке новине* буду преименоване у *Сарајевски лисџи*. Први број новина под овим називом изашао је 3. августа 1881. године, али је задржао претходну нумерацију, те је први број био заправо број 62. Иван Васин Поповић обављао је, с краћим прекидима, дужност главног уредника до краја јануара 1912. године. Након његовог пензионисања, главни уредник постао је Јово Иванишевић који је то био и током анализираног периода. Од 1884. ове новине наизмјенично су штампане ћирилицом и латиницом, престало је објављивање текстова на њемачком језику и датирање је вршено по оба календара. Основни задатак листа био је да културно-просвјетитељски дјелује у овим заосталим покрајинама. У политичком погледу био је „гласило властодржаца чије су вијести

имале своју пропагандну ноту“. Престао је да излази 2. новембра 1918. године (Рејановић, 1961, pp. 20–21; Крушевац, 1978, pp. 87–93).¹

У првим данима мјесеца октобра 1912. године ове новине доносе обиље вијести о догађајима који су претходили издијању ратног сукоба. Атмосфера неминовног ратног сучељавања је била очита, уредништво је вијести са Балкана, које је процјењивало важним, знало да дода већ готовим новинама. Тако је у броју 214, првог октобра 1912, донесен прилог са неким агенцијским вијестима. О бугарској мобилизацији коју је дао бугарски посланик у Бечу, која, по њему, није значила рат пошто га не желе ни народ ни краљ. Објашњавао је да Бугарска не жели да дође до изненадног османског упада на њену територију. „Ми хоћемо мир“, изјавио је, а мобилизација је била начин да се то силом постигне („Ми хоћемо мир“, 1912). Од 1. до 9. октобра *Сарајевски лист* у рубрици „Положај на Балкану“, пише о дипломатским активностима великих сила које су настојале да на Балканском полуострву очувају мир, преносе се изјаве представника како великих сила тако и балканских савезника, доносе детаљи о мобилизационим активностима појединих држава. Прва вијест о почетку рата односи се на Црну Гору која је у уторак 8. октобра 1912. објавила рат Османском царству у тексту „Прекид одношаја између Црне Горе и Турске“:

„Јучер су посланици великих сила те наполе посланици Austro-Ugarske i Rusije učinili demarš u Carigradu odnosno u Sofiji, Beogradu na Cetinju i u Atenama u svrhu očuvanja mira. Poslanici su u Carigradu pokušali prijateljski djelovati na Tursku, da opsežnim, temeljnim i ozbiljnim uvođenjem reformi, otkloni razloge nemira na Balkanu dočim su austro-ugarski i ruski poslanici u glavnim gradovima balkanskih država imali zadaću, da naročito jako naglase zajedničku želju evropskih država, da bi se mir očuvao i da Evropa nepomično stoji na tom stanovištu, da se sadašnje stanje na Balkanu u nikakvom slučaju ne smije mijenjati. Ali u isto vrijeme, dok se je sve to odigravalo, Crna gora je, i ne čekajući demarša, predala u Carigradu notu, koja znači upravo objavu ratu. U noti veli Crna Gora, da Turska nije htjela da ispuni želje Crne Gore niti da riješi prijeporna pitanja, a u prvom redu pogранично sporno pitanje, pa da je Crna Gora s toga prisiljena, da svoju pravdu traži oružjem...“ („Prekid одношаја између Црне Горе и Турске“, 1912).

Посљедњи формални корак у ступању у рат био је одлазак црногорског конзула из Цариграда. О другим балканским државама и њиховим реакцијама нису објављене вијести, само телеграм објављен у *Сарајевском листу* у четвртак 10. октобра говори о црногорском ставу да је „корак европских сила закаснио“ односно да је руска и аустроугарска реакција наступила прекасно („Telegram“, 1912). Прва вијест о ратним акцијама црногорске војске

¹ Из тог разлога су неки од текстова које у раду цитирамо писани ћирилицом, а други латиницом. У раду користимо грегоријански календар. Текстови на које се позивамо у раду, у већини случајева, објављени су на првој, а ријетко на другој страници новина па нумерацију страница у раду нећемо наводити. Такође треба имати у виду да тираж ових новина није прелазило 700 примјерака. (прим. аут.)

објављена у *Сарајевском листу* објављена је дан касније и односи се на битку која се распламсала око Берана. Пошто су црногорске трупе прешле на турску територију „гдје се развио јак бој“. Читаоцима није саопштено ко је коначни побједник, пошто су преношене контрадикторне вијести из црногорске и османске престонице. У сљедећем броју саопштено је да се црногорске трупе крећу на четири стране из Андријевице на Беране, које су иначе тада пале у црногорске руке, и на Гусиње око Плавског језера, из Подгорице на Тузе према Скадру, те са југозапада из Улциња преко Бојане. *Сарајевски лист* 11. октобра пренио је званично обавјештење црногорског команданта о дотадашњим црногорским успјесима (заузимање турских позиција у близини Тарабоша, паду утврђења Дечић и предаји турских команданата) („Crnogorsko-turski rat“, 1912). *Сарајевски лист* 15. октобра доноси текст „Војсковође балканске“ с биографијама највишег официрског кадра свих чланица Балканског савеза и Османског царства. Пружајући на тај начин читаоцима прилику да се, умјесто са неким имагинарним командантима, упознају са каријерама стварних личности („Vojskovođe balkanske“, 1912).

Сљедећег дана, 16. октобра, *Сарајевски лист* преноси текст из бечке штампе с низом података о броју војника, врсти наоружања, позицији трупа свих војски на Балкану. Пише такође да су балканске савезнице упутиле ноту којом су тражиле од османске владе административне аутономије европских области, обласне изборне скупштине, слободу наставе и организовање локалне полиције. Посљедња ставка предвиђала је оснивање високог вијећа, састављеног од муслимана и хришћана, које би под надзором великих сила и балканских држава у року од шест мјесеци спровело све наведене реформе. Учестали сукоби двије војске навели су уредништво да уведе привремену рубрику „Турско-црногорски бојеви“ која је доносила вијести о црногорском напредовању. У истом броју први пут је поменуто Србија: „Службено се јавља да су јутрос у 5 сати турске чете прешле преко српске границе... Бој је отпочео“. Сазнајемо да је борба трајала већи дио дана и да је завршена без већих жртава и повлачењем османских трупа. Пренесен је став српске владе да је ријеч о провокацији. Читаоци су обавијештени да је 14. октобра 1912. грчка влада, уз присуство представника Крита, прогласила анексију овог острва („Izgleđi rata za Tursku i balkanske države“, 1912).

Средином октобра 1912. без резултата окончани су преговори балканских савезника са Османским царством. Османска влада је одлучила да прекине дипломатске односе са Србијом, Грчком и Бугарском. *Сарајевски лист* је пет дана, од 16. до 21. октобра, исцрпно писао о прекидању дипломатских односа, опозивима посланика, завршним припремама чланица Балканског савеза за улазак у рат и службеним објавама рата. У међувремену, црногорске трупе су се кретале према Скадру, о чему су читаоци такође обавјештавани. Прве вијести о сукобу Србије и Османског царства у Првом балканском рату су од 17. октобра 1912. Од 18. до 21. октобра извјештавано је о бугарском заузи-

мању Кирк-Килисе, важне стратешке тачке на бугарско-османској граници, сјеверно од града Једрена, као и грчком заузимању града Еласоне.

У Бечу је, као одговор на развој ситуације, 25–30. октобра 1912. одржано више сједница Министарства спољних послова. Дискутовало се о промјенама које су наступиле на Балкану и одлукама које с тим у вези треба донијети. Промјена аустроугарске политике подразумијевала је успоставу аутономне Албаније под заштитом Хабзбуршке монархије, усмјеравање бугарских амбиција према Цариграду. Србија је морала бити потиснута од Јадранског мора док је са Црном Гором требало договорити одређене територијалне размјене и склапање царинске уније (Ђорђевић, 1956, pp. 20–21).

Сарајевски лист је 25, 26. и 28. октобра писао о српској побједи код Куманова процјењујући, додуше погрешно, да су поражене османске трупе изгубиле 8000 људи. Пише и о свечаностима које су организоване након бугарског уласка у Кирк-Килисе. Од 28. до 30. октобра доноси бројне вијести о успјесима грчке, бугарске и српске војске. Српска војска је без отпора ушла у Скопље, а 29. октобра је службено потврђено да је заузето и Тетово. Почетком новембра пише се о хаотичном стању које влада у Скадру којег су окружиле црногорске трупе. „Још увијек се пуца на Скадар. Више је граната пало на град, те су нанијели штете. Грађани су у великом страху и траже, како да се склоне на сигурно мјесто“ („Још увијек“, 1912). Османско царство, које није могло да се ефикасно супротстави нападима балканских држава, тражило је аустроугарско посредовање. *Сарајевски лист* извјештавао је о активности аустроугарске дипломатије. Пренио је вијест из Беча да је министар спољних послова Берхтолд на молбу турског посланика за посредовањем одговорио да се Монархија мора консултовати са осталим великим силама и да ће тек тада моћи да одговори („Posredovanje velikih sila“, 1912).

Тих дана извјештавање бечке штампе није било негативно настројено према Србији. По извјештају српског посланика у Бечу, 1. и 10. новембра 1912. аустроугарска штампа је „одавала заслужно признање хришћанским балканским државама“ и њиховим војскама. Запазио је да аустроугарски представници инсистирају на економским интересима, али да је јавно мњење склоно балканским државама. Тумачио је такав приступ коректним држањем Србије према сусједној Босни и Херцеговини (Vojvodić, 1986, pp. 211–212; 275–276). Такође тих новембарских дана високи аустроугарски финансијски и трговачки кругови су преко новина *Ноје Фраје Пресе* (*Neue Freie Presse*), чији је власник био близак и са утицајним престолонаследником Францом Фердинандом, несклоном рату, заговарали политику „заштите животних интереса Монархије мирним путем“ (Urić, 2013, pp. 249–250).

Током мјесеца новембра, па до 5. децембра 1912. године, писање *Сарајевског листа* није одступало од уредничке праксе бечке штампе. Поред редовних извјештаја са ратишта, писано је о дипломатским активностима балканских савезника, великих сила и Османског царства. Наговјештени

су мировни преговори које је иницирало угрожено Османско царство, чије трупе је, поред непријатеља, сада угрожавала и колера. Пошто није добило аустроугарски одговор, Османско царство се директно обратило Бугарској која је код Једрена довела у питање њен опстанак на Балкану. *Сарајевски лисџи* 14. новембра доноси низ кратких вијести о овом догађају. У истом броју даје и телеграфско обавјештење о почетним сукобима на чаталџанској дефанзивној линији коју је формирала османска команда („Kratke vijesti“, 1912).

Треба имати у виду да од друге половине новембра 1912. године политички приступ Монархије добија активнији карактер. Аустроугарско министарство спољних послова послало је почетком мјесеца свог изасланика у Београд. Ту је требао да у разговору са домаћим званичницима провјери да ли постоји расположење српске владе за склапање царинске уније. Пошто је изасланик добио негативан одговор на овај амбициозни приједлог, почело је постепено заоштравање односа према Србији. Аустроугарски политичари су се окренули опкољавању Србије непријатељски расположеним комшијама, код којих је требало подстицати претензије на српску територију (Urić, 2013, pp. 260–267). Током новембра сарађивале су аустроугарске дипломате с албанским вођама око успостављања аутономне албанске државе (Fundić, 2021, p. 251). Српски посланик из Беча је сада надлежним у Београду јављао да се Србији пријети објавом рата због албанског питања (Vojvodić, 1986, pp. 346–347). Албанско питање отворено је као тема у *Сарајевском лисџи* 18. и 19. новембра 1912. Пренесена је вијест да је аустроугарски посланик у Београду разговарао са предсједником владе Србије Николом Пашићем (1845–1926). „Посланик Угрон пригодном свог посјета... саопћио је да Аустро-Угарска заступа становиште територијалног ограничења на етнографском темељу и начелу Балкан балканским државама. Према томе је сасвим разумљиво... да земље у којима живе Албанци, морају остати Албанцима“. У аустријској делегацији Берхтолд је говорио о „правима Арнаута“ којима након вишевијековне борбе за опстанак треба дати прилику да осјете „благодати западноевропске културе“ („Austro-Ugarska i Srbija“, 1912). Неколико дана касније покренута је „афера Прохаска“. Наводно је приликом боравка у Призрену аустроугарског конзула Оскара Прохаску физички зауставила српска војна власт („Afera Prohaska“, 1912).

Проглашење независности Албаније 28. новембра 1912. године, уз аустроугарску и италијанску подршку, било је тема *Сарајевској лисџи* који је писао о одушевљењу становника Валоне, који су ову вијест прославили пред аустроугарским и италијанским конзулатом („Albanci proglašuju autonomiju“, 1912). Пренесена је вијест из Беча и телеграм министра провизорне албанске владе Исмаил Кемал Беја (1844–1919) упућен грофу Берхтолду, у којем је, између осталог, написао да ова провизорна влада има задатак да одбрани права и егзистенцију албанског народа, којег угрожава српска војска, и да „ослободи отаџбину“ („Nezavisna Albanija proglašena“, 1912). Почетком децембра 1912.

године у Бечу се, с циљем обуздавања српских тежњи, разматрала могућност мобилизације војске (Vojvodić, 1986, p. 469).

У међувремену, крах Османског царства био је све очигитији и 3. децембра 1912. потписано је примирје, које нису прихватили само Грци уз образложење да захтијевају предају Јањине. Кратком вијешћу читаоцима је саопштено да ће мировни преговори почети за осам дана у Лондону. У издању од 5. децембра пише се о свеобухватним припремама за мировну конференцију („Primirje“, 1912). Читаоцима је у наредним данима саопштен списак посланика балканских држава, Османског царства и представника великих сила на мировној конференцији. Из Бугарске је ишло трочлано представништво др Данев, предсједник скупштине и бивши предсједник владе, Михајло Мађаров, лондонски посланик, и генерал Паприков, бивши посланик у Русији. Србију су представљали Стојан Новаковић, бивши предсједник владе, Андре Николић, предсједник скупштине, и Миленко Веснић, париски посланик. Црну Гору је представљао Лазар Мијушковић, бивши предсједник владе, Лујо Војновић, некадашњи министар правде, и Јово Поповић, дипломатски представник. Грчку је представљао предсједник владе Елефтериос Венизелос, Стреит бечки посланик, командант генералштаба генерал Данглис и Генадинос, лондонски посланик. Османско царство престављао је Решид паша, министар трговине, Осман Низами паша, бивши војни аташе у Бечу, и Салих паша, бивши министар рата. Пошто није било склопљено примирје са Грчком, турски делегати су захтијевали да се грчким представницима онемогући учешће на конференцији, али су њихови протести били узалудни („Poslanici velesila u Londonu“, 1912). Наведена су имена представника великих сила: аустроугарски гроф Менсдорф Пур, њемачки кнез Карл Макс Лихновски, руски кнез Бенкендорф, италијански посланик Маркес Имперали и француски посланик Паул Комбон. Сазивач конференције, министар спољних послова Велике Британије сер Едвард Греј (1862–1936), описан је на страницама *Сарајевској листи* као једна од „најмаркантнијих политичких личности читавог свијета“. Од 17. до 24. децембра 1912. године *Сарајевски лист* доноси низ текстова којима третира разне балканске теме и европску дипломатску акцију. Пише о почетку конференције, почетним сједницама, рјешавању општих питања, грчко османским сукобима који су и даље трајали и повременим покушајима да се пробије опсада Скадра, као и о томе како су се велике силе усагласиле да Албанија добије аутономију под њиховим протекторатом.

Читаоцима *Сарајевској листи* саопштени су услови мира 23. децембра 1912. Османско царство требало је да уступи сву територију западно од линије Родосто-Мидија, с изузетком Галипоља о чијој судбини су требале одлучити велике силе, и уступању свих егејских острва и Крита. Наглашено је да Монархија не очекује стварно смиривање сукоба јер је ријеч о првом кораку ка коначном рјешењу, пошто је албанско питање и даље било отворено („Poklisarska konferencija“, 1912). У издању од 28. децембра пише се о

спору око Једрена чију предају је бугарска страна упорно захтијевала. Два дана касније саопштени су османски мировни приједлози који су подразумеивали да једренски вилајет и егејска острва и даље буду под османском управом, аутономију Македоније и Албаније под османским суверенитетом и владаром којег би бирали балкански савезници. Питање Крита и даље је требало да се рјешава преговорима („Mirovna konferencija u Londonu“, 1912).

Током јануара 1913. године *Сарајевски лисџи* је извјештавао читаоце о току конференције у Лондону, доносећи читав низ детаља о разним фазама преговора. Међутим, питање Једрена и Чаталце је и даље било отворено. Описивано је настојање великих сила да приведу преговоре крају и убиједје Порту да одустане од Једрена, што на крају није учињено. Младотурци су одбили да уступе тражене територије и непријатељства су настављена. У фебруару *Сарајевски лисџи* пише о борбама око Једрена, Чаталце и Галипоља. Питање румунско-бугарског спора такође је споменуто. Румунија је од Бугарске тражила Добруцу као надокнаду за своју неутралност („Bugarska i Rumunija“, 1913). То је довело до затегнутих односа који ће ескалирати у Другом балканском рату. Крајем јануара и почетком фебруара Једрене, које у текстовима називају Дринопоље, постаје чешће тема чланака у којима се обрађује и историја овог града („Drinopolje“, 1913). До краја фебруара вијести са балканских ратишта су постајале све рјеђе. Крајем јануара 1913. младотурци су, након великих демонстрација у Цариграду, преузели државно кормило и наставили ратна дејства. То међутим није довело до прижељкиване промјене стања на терену. Грци почетком марта заузимају Јањине, а крајем мјесеца Бугари уз помоћ Срба улазе у Једрене. Истовремено почињу и црногорске операције око Скадра који је, поред свог економског потенцијала и географске позиције, имао велики историјски и симболички значај (Pal, 2013, p. 409). Овакав развој догађаја није одговарао аустроугарским политичким циљевима па се из тог угла може посматрати тадашња неактивност уредништва *Сарајевској лисџи*.

Низом кратких вијести 27. марта било је јављено да су Једрене пале у бугарске руке („Rat na Balkanu“, 1913). Првих априлских дана 1913. године Османско царство је напoкон прихватило безизлазност сопственог положаја и захтјеве који су пред њега постављени. Балкански савезници склопили су мир, с изузетком Црне Горе, чији владар је упорно тежио заузимању града Скадра („Mir“, 1913). Ово питање било је тог мјесеца стално присутна тема новинских чланака. *Сарајевски лисџи* извјештавао је о опсади овог града и када је 24. априла Скадар пао у црногорске руке, јавио је да:

„Upravo je sada stigao glas, da je Skadar pao. Crnogorske su čete unišle u grad, a kralj Nikola će danas sa svojim sinovima svečano u osvojeni grad doći. Esad paša, videći da je svaki daljnji otpor beskoristan, dao je četama nalog, da obustave svaki daljnji otpor, pošto je i Taraboš pao u crnogorske ruke... Esad paša je potpisao zapisnik o predaji Skadra... posada je otišla iz grada s svojim oružjem...“ („Skadar“, 1913).

Пошто је овакав развој ситуације био неприхватљив за Беч, који је страховао од „узбуђења међу Словенима“, постојала је могућност аустроугарског напада на Црну Гору. Истог дана када је Скадар пао, у европске престонице упућено је циркуларно писмо с тим у вези. Пошто је аустроугарска интервенција постала „питање дана“, црногорска страна је попустила и почела повлачење војске из града (Vojvodić, 1970, pp. 135–140; 163–174). На страницама *Сарајевској листи* није међутим подгријавана ратна атмосфера. Епилог Скадарске кризе у мају 1913. године нашао је своје мјесто на страницама *Сарајевској листи*:

„Криза ради захтјева испражњења Скадра ријешена је онако, како су велике силе и жељеле, јер се Црна Гора налазила пред великим притиском Европе и јер је увиђала, да даљњи отпор не би никако могао успјети. Видећи да из ове кризе не може побједоносно изићи, јучер је Црна Гора попустила и пред великим властима изјавила, да удес Скадра полаже у руке великих власти. Краљ се је у задњи час одлучио за овај тешки корак. Краљ Никола је дубоко освједочен, да је својој земљи и народу допринио велику жртву за опћи мир, који су са свих страна једнодушно захтијевали па чак и с упозорењем на пријетећу погибелъ губитка независности Црне Горе. Одлучујући се на тај корак, краља Николу су водили и обзири према савезницима, јер се је бојао, да би својим отпором могао угрозити побједу, изазване толиким жртвама...“ („Kralj Nikola se odriče Skadra“, 1913).

Прва сједница мировне конференције у Лондону одржана је 20. маја 1913. Све до потписивања споразума *Сарајевски листи* је извјештавао о сједницама и мањим измјенама прелиминарног уговора, да би на крају обавијестио своје читаоце да је између „Турске и балканских савезника углављен мир“, истичући да Османско царство сада треба да спроведе реформе и да се политички, економски и културно развије да би колико толико надокнадило оно што је изгубило у овом рату („Mir“, 1913). Потписивање мировног споразума у Лондону оставило је неразјашњено питање подјеле ослобођене територије. То је био практично „немогућ задатак“, пошто су Србија и Грчка биле за начело равнотеже моћи међу савезницима и заједнички интереси су их уједињавали против агресивне Бугарске. С друге стране, у бугарској јавности тада је „владала усхићеност“, која је код бугарске елите створила „манију непогрешивости и тежњу ка максимализму“. Бугарска влада и генерали прецијенили су своје могућности, те је бугарска војска 29. јуна 1913. кренула „у напад на свим фронтима“ (Pavlović, 2018, pp. 271–272; Pantev, 2008, pp. 287–288).

Током јуна 1913. *Сарајевски листи* је обавјештавао своје читаоце о споровима међу ратним савезницима. Нарочито је посветио пажњу српско-бугарској конфронтацији и чаркама двије војске. У издању од 30. јуна 1913. године пише о проблемима солунских Бугара, како се бугарско становништво у Солуну жалило бугарском краљу на „мучења и силна затварања“ од стране грчких власти и тражило од њега помоћ. Тог дана доноси и вијести

о првим сукобима Бугара и Срба између Битоља и Охрида, наводи се и да је између Грка и Бугара дошло до сукоба („Tužba solunskih Bugara“, 1913). У издању од 1. јула објавио је вијест о два бугарска напада на српске положаје од извора ријеке Злетаве до Штипа: „Oba bugarska napada dokazuju, da је Bugarska отрочила neprijateljstva bez objave rata“. Истог дана *Сарајевски лисџи* преноси и извјештаје бугарских новинских агенција о жестоком нападу на једној страни Грка, а на другој Срба на изненађену бугарску војску. Наводе се протестне ноте бугарске владе српској и грчкој влади због акције њихових војски. Пренесена је вијест да је бугарској војсци наређено да обустави операције и да једино у случају српског или грчког напада крене напријед. Читаоцу је међутим јасно саопштено да се догодило супротно, односно да су Бугари изненада напали српску и грчку војску („Žestoki napadi“, 1913). Говорећи о „држању Румуњске“ 2. јула 1913. јавља се да мјеродавни кругови у Букурешту помно прате вијести о биткама у Македонији, али да се процјењује да „ови бојеви“ не значе почетак рата, те стога нису подузете никакве мјере за мобилизацију, али да у случају погоршања ситуације надлежни „стоје у приправности“ („Držanje Rumunjske“, 1913).

Сарајевски лисџи 4. јула 1913. преноси вијести својих дописника из Београда да су се бугарске чете, након дводневних жестоких борби, повукле на читавом фронту прогоњене од српске војске. „Srpske су их čete prisilile да пређу ријеку Bregalnicu и Zletovsku и да на lijevoj обали заузму обранбене позације. Bugarski су gubitci vrlo велики. Srpske чете neprestano даље наступају“ („Bugari potisnuti преко Bregalnice и Zletovske ријеке“, 1913): У истим новинама преносе међутим и текст који оспорава раније наведено. Наиме, бугарска новинске агенције из Софије истог дана јавља да је овлаштена да демантује све београдске вијести о српским побједима над бугарском војском. У бугарској верзији догађаја војне операције су се другачије одвијале:

„Odmah послје првих српских provokacija бугарске су чете odbile српски napadaj и преšле у ofanzivu. Goneći Srbe, Bugari су zauzели нека mjesta на desnoj обали Zletovske ријеке, а затим су обуставили paljбу, jep им је jučer у 10 sati ујутро stigao тако nalog. Došljedno tome они се povukoše у своје првашње позације на lijevu обалу Zletovske ријеке и otpremiše Srbима poklisare, да zatraže да и Srbi обуставе vatру. No Srbi заustaviše poklisare и predoše у opću ofanzivu са svим четама. То је она ofanziva, која се у српским vijestima описује као потјера за Bugarима. Međutим, jučer по podне све су Srpske navale биле odbijene. Pri tome су Srbi имали великих gubitaka“ („Bugarski demanti“, 1913).

У истим новинама објављена је и да је румунски краљ Карол наредио општу мобилизацију у земљи. Више чланака говори о томе како је у Букурешту донесена одлука о ступању у рат. Наиме, румунска влада је дописом поставила питање владама у Београду, Софији и Атини да ли они сматрају да се налазе у стању рата? Пошто је одговор био потврдан дошло је до наредбе о општој мобилизацији. Читаоци су обавијештени да је вијест о мобили-

зацији примљена у Румунији „с највећим одушевљењем“ и да је поводом тога румунска престоница искићена заставама („Mobilizacija“, 1913). Оваква одлука није наишла на одобравање у Бечу, који се надао да ће Букурешт бити његов савезник у Балканској политичкој арени, али се ова одлука румунске владе није проблематизовала и осуђивала.

Сарајевски лист 8. јула доноси извјештај дописника из Београда како је српска влада предала бугарској влади ноту којом прекида односе и опозива посланика из Софије. С друге стране, бугарска влада је позвала натраг своје посланике из Београда и са Цетиња, а повјерила је Русији да штити бугарске поданике и интересе Бугарске у Србији и у Црној Гори („Prekid diplomatskih одношаја“, 1913). Такође јавља и о укључивању поражене Турске у нови ратни сукоб. Доноси вијести да Porta жели остати неутрална, но истиче и да је спор између савезника изазвао у турском јавном мњењу и војсци „живо узбуђење“ и да ће тешко бити одржати војску ако Porta не добије „праведно признање својих права“ („Držanje Turske“, 1913). Такође се преноси вијест да је из Атине поручено да је последице битке код Килкиша, у којој су Грци извојевали велику побједу, дошло и до битке код Дорјанског језера у којој су Грци такође били побједници, као и да су Бугари почели повлачење уз ријеку Струму („Bitka kod Dorjana“, 1913).

Сљедећег дана *Сарајевски лист* јавља да је лист српске владе *Самоуправа* објавио да је однос Србије и Румуније увијек био пријатељски и да Београд поздравља одлуку Букурешта о мобилизацији јер се тиме Румунија заузела за начело Балканске равнотеже („Samouprava o akciji Rumunjske“, 1913). У овом периоду у писању *Сарајевског листа* примјетна је супротстављеност вијести које долазе од дописника из Софије у односу на вијести дописника из Београда или Атине. Прве су константно другачијег садржаја од потоњих, говоре више о бугарским успјесима, као и о ратној кривици Србије и Грчке. Међутим, овакав новинарски приступ није могао да промијени чињеницу да ратна срећа није била на страни Бугарске. *Сарајевском листу* је 11. јула из Париза стигао допис да је након бројних пораза бугарска влада поручила Русији да жели обуставу непријатељстава и престанак крвопролића („Bugarska želi mir?“, 1913). Истог дана, из Лондона је јављено да је румунска војска добила команду да упадне у Бугарску и да је румунска влада о томе обавијестила бугарску владу („Upad rumunjske vojske“, 1913). У међувремену постало је сасвим очито ко је побједник у српско-бугарском рату. *Сарајевски лист* је 14. јула 1913. године јавио:

„Po službenim izvještajima iz Skoplja sve su vojničke operacije na području srpskog kraljevstva na svim ratnim linijama dovršene s potpunom pobjedom srpske vojske. Bugarska vojska, koja je stajala pod zapovjedništvom Kovačevim, Ivanovim i Kutničevim, potpuno je potučena i bježi bez reda sa srpskog područja“ („Potpune srpske pobjede“, 1913).

Истог дана, бугарска влада је упутила саопштење Русији у коме је изјавила да је спремна да са Грчком и Србијом дође до споразума. Русија је затражила од Београда и Атине да обуставе непријатељства да би се дошло до споразума, а руски посланик је подузео кораке код црногорске владе да обуставе непријатељства против Бугарске и да се установе услови за склапање мировног споразума. Бугарска је, по вијестима које је *Сарајевски лисџ* добио из Београда, била спремна на директне преговоре са Србијом и Грчком („Bugari će директно pregovarati“, 1913). *Сарајевски лисџ* је тога дана јавио и да је румунска војска ушла у Силистрију и да је прешла бугарску границу; као и да је тим поводом дошло и до турске реакције. Турске новине писале су да би, након упада румунске војске у Бугарску, морала и турска војска слично поступити и створити готову чињеницу прије него што се Европа укључи и посредује („Držanje Turske“, 1913). Према писању европских листова, велике силе су требале заједнички наступити да дају Порти на знање да оне неће дозволити да турска војска пређе линију Енос-Мидија, која је посредовањем већ успостављена на мировној конференцији у Лондону („Bugarsko-turska granica“, 1913). Питање српске одговорности за издијање рата који се за Бугаре завршио катастрофално, *Сарајевски лисџ* споменуо је само једном. Тако 15. јула објављује текст *О њишању. Како је дошло до рата?*

„Mir objelodanjuje dnevnu zapovijed srpskoga kralja, koju je supotpisao vojvoda Putnik, a koja je nađena међу spisima osme srpske pukovnije, što su je Bugari potukli. Ova je dnevna zapovijed bila datirana od 18. juna po starom kalendaru, i iz nje se vidi, da je srpski kralj Bugarskoj proglasio rat. Odgovornost za ovaj zločin pada posvema na Srbiju“ („O pitanju“, 1913).

Али теми одговорности за издијање Другог балканског рата, било због лажних доказа или неких других разлога, уредништво након овога кратког текста више не посвећује пажњу. Дан касније *Сарајевски лисџ* јавља да је предсједник српске владе Никола Пашић отпутовао у Ниш да се састане са грчким предсједником владе Елефтерисом Венизелосом (1864–1936) и црногорским предсједником владе Јанком Вукотићем (1866–1927). На састанку су требали да се установе захтјеви које ће савезници поставити Бугарској („Sastanak trojice ministara“, 1913). Грчки краљ Константин I (1868–1923) и предсједник владе Венизелос су договорили да ће Грчка обуставити ратна дејства ако се потпишу сљедећи услови: напуштање свих територија од стране Бугарске које су заузели савезници; плаћање ратне одштете за проузроковане трошкове и за нанесену штету становницима попаљених градова и села; јамчење за власништво и иметак Грка који живе у Тракији, а нарочито за слободно вршење вјере и наставе, као и разоружање у року који ће се одредити („Grčki uslovi“, 1913).

Сарајевски лисџ је 17. јула 1913. јавио да је румунска војска заузела Варну, а да је турска војска прешла линију Енос-Мидија. Пише и о састанку пред-

сједника владе Србије, Црне Горе и Грчке у Скопљу на којем је постигнут споразум. Постојала је жеља да се преко Русије позове Бугарска да пошаље свог представника ради директних преговора око склапања прелиминарног мира („Pregovori“, 1913). Четири дана касније пренесена је вијест из Букурешта да је румунска војска пред Софијом, Видин је већ био заузет и румунска војска је незауостављиво напредовала. Тог 21. јула је објављено и да су бугарски мировни делегати дошли у Ниш да без одуговлачења ступе у директне преговоре о миру („Bugari pristali“, 1913).

Два дана касније, према извјештајима које је *Сарајевски лист* добио из Софије, министар спољних послова Бугарске изјавио да је мировна иницијатива бугарске владе у Букурешту повољно примљена и да је споразум са Румунијом изгледан. На позив руске владе, бугарска влада је послала делегате који ће почети преговоре о миру са Србијом и Грчком. Такође се наводи и да је Бугарска добила гаранције великих сила да се Турци неће учврстити с друге стране линије Енос-Мидија („Vijesti iz Sofije“, 1913). Дан касније, *Сарајевски лист* пише да је бугарски владар Фердинанд (1888–1918) послао допис румунском краљу Каролу I (1881–1914) и тражио његово посредовање код краљева Србије, Грчке и Црне Горе у циљу држег закључења мира. Сходно томе, румунски краљ је послао владарима поменутих држава допис да помогну брзо закључење примирја, изјавивши да је поновно пролијевање крви међу бившим савезницима непотребно и да би могло само погоршати положај („Brzjav kralja Karola“, 1913).

Затим 25. јула 1913. *Сарајевски лист* обавјештава читаоце да су атинске новине пренијеле став грчке владе да су балканске савезнице спремне на мировне преговоре у Букурешту. Под условима балканске равнотеже, којој је помогао улазак Румуније у рат, пошто никоме није одговарала велика Бугарска која би штетила равнотежи на Балкану. Грчка влада сматрала је да неће бити никаквих проблема у ставовима савезника јер су границе већ успостављене у ранијим договорима. Тако да је једини проблем који остаје улазак Турске у рат. Од ње ће се тражити поштовање одлука донесених на Лондонској мировној конференцији („Mirovni pregovori i ravnoteža na Balkanu“, 1913). Критикован је став Србије и Грчке које су очекивале бугарски напад за вријеме трајања мировних преговора, док је, с друге стране, хваљен потез Румуније која је обуставила своје војне акције према Бугарској („Konferencija“, 1913).

Сарајевски лист је 31. јула 1913. писао да је претходног дана конференција усвојила приједлог о петодневном прекиду непријатељстава („Obustava neprijateljstava“, 1913). Првог августа пренесени су ставови савезника да, што се тиче Дринопоља (Једрена) и Тракије, они треба да припадну Бугарима, а не султану. Савезници су истакли своју увјереност да Европа неће допустити да се ова подручја отму од Бугара. Пренесен је и став Николе Пашића да су Бугари нарушили мир, па је због тога Србија принуђена да тражи такву границу која би онемогућила касније „ометање Бугарске“. Пашић наводи да Србија жели

одржавање принципа равнотеже на Балкану, а нарочито да ниједна балканска држава не добије доминирајући положај („Mirovna konferencija u Bukureštu“, 1913).

По допису из Беча, објављеном 6. августа, пренесен је интервју бугарског посланика у Паризу за бечку штампу, у којем је истакао велике заслуге Бугара за успјех у првом рату. Сходно томе, Бугарска је, по њему, добила доминирајући положај. Посланик је у интервјуу истакао да је „једини излаз у будућности“ савез између Бугарске и Румуније. По њему, Бугарска мора добити и дио Македоније, због које је и повела први рат. Такође јој се мора дати излаз на Егејско море и ради тога мора добити једину добру луку на обали, Кавалу. Сматрао је да Бугарска мора тражити Штип, Кочане, Радовиште и Струмицу јер су ова мјеста чисто бугарска („Stanovište Bugara“, 1913). Дан касније *Сарајевски лисџ* пише да су, након дугих преговора, Бугари попустили 7. августа, немајући подршке ни са које стране. Приједлог савезника на који су они пристали подразумевао је да Бугарима остају Ксанти и Струмица, а савезницима Кавала, Штип, Кочане и Радовиште. Ипак, Бугари су се надали да ће моћи да истакну услов да велике силе треба да ревидирају мировни уговор („Osnove za uvjete mira“, 1913). Наредног дана јављено је да је договорено потписивање и проглашавање примирја на неограничено вријеме. Осим тога, јављено је и да је дошло до договора између савезника и Бугарске, као и да се у што скоријем периоду очекује потписивање коначног мира. Објављене су и вијести из различитих извора да је дошло до договора и по питању међудржавних граница, те да је остало да то буде тачно обзнањено у мировном уговору („Primirje“, 1913).

Истог дана је изнесен и став Беча да се Монархија нада да ће се одржати европски конгрес на коме ће доћи до ревизије букурешког мировног уговора пошто сматра да „букурешка утаначења“ тешко могу довести до трајног мира и поретка на Балкану („Austro-Ugarska i bukureški mir“, 1913). О аустроугарском односу према дешавањима у Другом балканском рату свједочи вијест коју је пренио *Сарајевски лисџ*, а у којој се истиче захвалност Бугарске према Монархији због помоћи коју је она дала бугарској ствари за вријеме мировних преговора. Нарочито што је наговорила Србију на попустљивост по питању Струмице („Zahvala Bugarske Austro-Ugarskoj“, 1913). *Сарајевски лисџ* је 11. августа 1913. јавио како је претходног дана у 10:30 потписан мировни уговор, а у часу кад је мир потписан огласили су се топовски меци да је мир неопозиво закључен („Potpisivanje mira“, 1913). Крај рата није довео до потпуног нестанка тема балканских односа, разматрања конфронтираних интереса држава савезница и анализирања дипломатских акција са страница *Сарајевској лисџа*. У наредним мјесецима и даље су објављивање вијести са Балкана. Вријеме је показало да је „Први балкански рат узнемирио а Други запечатио судбину Монархије“ (Bled, 2020, p. 40), а странице *Сарајевској лисџа* дају различите занимљиве податке о том периоду.

Закључак

Уредничку политику *Сарајевској листи*, званичног аустроугарског гласила за Босну и Херцеговину, свих четрдесет година постојања карактерисало је представљање ставова и намјере које је Монархија имала, покушавајући при том мање или више успјешно да одржи привид објективног извјештавања. У вријеме Балканских ратова, који су избили мимо воље Беча и чији исходи нису одговарали аустроугарским жељама, уредничка пракса се није мијењала. *Сарајевски лист* доносио је информације са разних страна, практично од свих учесника у сукобу. Можемо претпоставити да су текстови у којима су третиране политичке теме били детаљно обрађивани од стране уредништва. Први балкански рат је на страницама *Сарајевској листи* третиран доста исцрпно. Извјештаји о биткама, чак и оним мањим, били су детаљни и пошто је лист редовно излазио могуће је доста прецизно реконструисати ток ратних збивања, с тим да се у текстовима понекад преносила османска интрепретација дешавања на бојишту која није била у складу са стварношћу на терену. Повремено су, поред кључних ратних питања, биле третиране и важне политичке теме као што је албанско питање, с нагласком на оправданост албанских тежњи. У вријеме Другог балканског рата уредничка политика није драстично мијењана. Анализирањем вијести које долазе са бојишта, уочавамо да су чешће преношене оне вијести које долазе из Софије и које говоре о бугарској невиности, као и српској и грчкој кривици за почетак рата. У првим ратним данима преузимање се вијести из Софије о бугарским побједама, што се у потпуности косило са вијестима које су истовремено објављиване у Београду и Атини. Лист се понекад и својим писањем, мада не потпуно отворено, сврставао на страну Бугарске. Примјетан је и један негативан тон према Србији. Са друге стране, вијести о Румунији немају негативну конотацију, што је и разумљиво због доста бољег односа Беча према Букурешту него према Београду. Укратко, овај лист је у посматраном периоду у увијеној форми преносио ставове које је имао званични Беч и у складу с тим се мање или више очигледно, у сваком од ратова, определијелио за једну од зараћених страна – у оба случаја губитничку.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Afera Prohaska. (1912, novembar 22). *Sarajevski list*, 257.
- Albanci proglašuju autonomiju. (1912, novembar 29). *Sarajevski list*, 263.
- Austro-Ugarska i bukureški mir. (1913, avgust 8). *Sarajevski list*, 167.
- Austro-Ugarska i Srbija. (1912, novembar 18, 19). *Sarajevski list*, 254-255.
- Bitka kod Dorjana. (1913, jul 8). *Sarajevski list*, 140.
- Bugarska i Rumunija. (1913, februar 8). *Sarajevski list*, 28.
- Bugarska želi mir?. (1913, jul 11). *Sarajevski list*, 143.
- Bugarsko-turska granica. (1913, jul 14). *Sarajevski list*, 146.
- Bugari će direktno pregovarati sa Srbijom. (1913, jul 14). *Sarajevski list*, 146.
- Bugarski demanti. Kako Bugari opisuju bitke sa Srbima. Bugari nijesu objavili ratnu proklamaciju. (1913, jul 4). *Sarajevski list*, 138.
- Bugari potisnuti preko Bregalnice i Zletovske rijeke. (1913, jul 6). *Sarajevski list*, 140.

- Bugari pristali na rumunske zahtjeve. (1913, jul 21). *Sarajevski list*, 152.
- Bled, Ž. P. (2020). *Agonija jedne monarhije. Austrougarska 1914.–1920.* NNK Internacional.
- Brzjav kralja Karola vladarima saveznicima. (1913, jul 24). *Sarajevski list*, 155.
- Crnogorsko-turski rat. (1912, oktobar 11). *Sarajevski list*, 223.
- Drinopolje. (1913, februar 5). *Sarajevski list*, 25.
- Držanje Rumunjske. (1913, jul 2). *Sarajevski list*, 138.
- Držanje Turske. (1913, jul 8). *Sarajevski list*, 140.
- Đorđević, D. (1956). *Izlazak Srbije na Jadransko more i konferencija ambasadora u Londonu.* Beograd S. I.
- Grčki uslovi za obustavu rata. (1913, jul 16). *Sarajevski list*, 148.
- Fundić, D. (2021). *Austrougarska i nastanak Albanije (1896–1914).* Clio.
- Izgledi rata za Tursku i balkanske države. (1912, oktobar 16). *Sarajevski list*, 226.
- Još uvijek. (1912, novembar 2). *Sarajevski list*, 242.
- Konferencija. (1913, jul 28). *Sarajevski list*, 159.
- Kralj Nikola se odriče Skadra. (1913, maj 6). *Sarajevski list*, 94.
- Kratke vijesti. (1912, novembar 14). *Sarajevski list*, 252.
- Kruševac, T. (1978). *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku.* Veselin Masleša.
- Mobilizacija. (1913, jul 4). *Sarajevski list*, 138.
- Mi hoćemo mir. (1912, oktobar 1). *Sarajevski list*, 214.
- Mikić, Đ. (1983). *Austro-Ugarska i Mladoturci 1908–1912.*, Institut za istoriju u Banjaluci
- Mir. (1913, april 19). *Sarajevski list*, 83.
- Mir. (1913, jun 2). *Sarajevski list*, 116.
- Mirovna konferencija u Bukureštu. (1913, avgust 1). *Sarajevski list*, 162.
- Mirovna konferencija u Londonu. (1912, decembar 30). *Sarajevski list*, 286.
- Mirovni pregovori i ravnoteža na Balkanu. (1913, jul 25). *Sarajevski list*, 156
- Nezavisna Albanija proglašena. (1912, novembar 30). *Sarajevski list*, 264.
- O pitanju: Kako je došlo do rata. (1913, jul 15). *Sarajevski list*, 147.
- Obustava neprijateljstva na pet dana. (1913, jul 21). *Sarajevski list*, 161.
- Osnove za uvjete mira. (1913, avgust 7). *Sarajevski list*, 166.
- Pal, T. (2013). Lajoš Taloci (Thaloczy Lajos) o Balkanskim ratovima (1912/1913). In Dimitrijević, B. (Ed.). *Prvi Balkanski rat 1912/1913. godine. Društveni i civilizacijski smisao (Povodom stogodišnjice oslobođenja Stare Srbije i Makedonije 1912)* (pp. 399–412). Filozofski fakultet Niš.
- Pavlović S. K. (2018). *Istorija Balkana 1804–1945.* Clio treće izdanje
- Pantev, A. (2008). Nova Bugarska (1878–1919). In Pirivatrić, S. (Ed.). *Istorija Bugarske* (pp. 229–304). Clio.
- Pejanović, Đ. (1961). *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850–1941.* Veselin Masleša.
- Poklisarska konferencija. (1912, decembar 24). *Sarajevski list*, 283.
- Poslanici velesila u Londonu. (1912, decembar 14). *Sarajevski list*, 275.
- Posredovanje velikih sila. (1912, novembar 6). *Sarajevski list*, 245.
- Prekid diplomatskih odnošaja. (1913, jul 8). *Sarajevski list*, 140.
- Prekid odnošaja između Crne Gore i Turske. (1912, oktobar 9). *Sarajevski list*, 221.
- Potpisivanje mira. (1913, avgust 11). *Sarajevski list*, 169.
- Potpune srpske pobjede. (1913, jul 14). *Sarajevski list*, 146.
- Pregovori. (1913, jul 17). *Sarajevski list*, 149.
- Primirje. (1912, decembar 5). *Sarajevski list*, 267.
- Primirje. (1913, avgust 8). *Sarajevski list*, 167.
- Rat na Balkanu. (1913, mart 27). *Sarajevski list*, 64.
- Skadar. (1913, april 24). *Sarajevski list*, 87.
- Samouprava o akciji Rumunjske. (1913, jul 9). *Sarajevski list*, 141.
- Sastanak trojice ministara predsjednika u Nišu. (1913, jul 16). *Sarajevski list*, 148.
- Stanovište Bugara. (1913, avgust 6). *Sarajevski list*, 165.
- Telegram. (1912, oktobar 10). *Sarajevski list*, 222.
- Tužba solunskih Bugara. (1913, jun 30). *Sarajevski list*, 136.
- Upad rumunjske vojske u Bugarsku. (1913, jul 11). *Sarajevski list*, 143.
- Urić, N. V. (2013). Pokušaji Austrougarske da sklopi savez sa Srbijom na početku Prvog balkanskog rata. In Dimitrijević, B. (Ed.). *Prvi Balkanski rat 1912/1913. godine. Društveni i civilizacijski smisao (Povodom stogodišnjice oslobođenja Stare Srbije i Makedonije 1912)* (pp. 247–274). Filozofski fakultet Niš.
- Šer, T. (2013). Prvi balkanski rat u viđenjima austrougarske štampe na njemačkom jeziku. In Rudić, S., & Milkić, M. (Eds.). *Balkanski ratovi 1912/1913: Nova viđenja i tumačenja* (pp. 277–291). Istorijski institut, Institut za strategijska istraživanja.
- Vijesti iz Sofije. (1913, jul 23). *Sarajevski list*, 154.
- Vojskovođe balkanske. (1912, oktobar 15). *Sarajevski list*, 225.
- Vojvodić, M. (1970). *Skadarska kriza 1913. godine.* Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
- Vojvodić, M. (Ed.). (1986). *Dokumenti o spoljnoj politici kraljevine Srbije.* (Knj. V, Sv. III), Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Zahvala Bugarske Austro-Ugarskoj. (1913, avgust 9). *Sarajevski list*, 168.
- Žestoki napadi. (1913, jul 1). *Sarajevski list*, 137.

Balkan Wars on pages of *Sarajevski List* (1912-1913)

Radovan Subić

University of Banja Luka, Faculty of Philosophy, Bosnia and Herzegovina

This paper presents the news about the First and Second Balkan Wars that the readers of the *Sarajevski List* could read during those conflicts. The *Sarajevski List* was the newspaper of Austro-Hungarian authorities in Bosnia and Herzegovina, and its editorial policy reflected their official framework. Published articles focused primarily on military operations and diplomatic activities. The *Sarajevski List* brought information that covered virtually all participants of said conflicts from various sides. The First Balkan War was covered extensively on the pages of the *Sarajevski List*. In addition to key war issues, important political issues such as the Albanian question were occasionally addressed, emphasizing the justification of Albanian aspirations. During the Second Balkan War, the editorial board brought news from Sofia that spoke of Bulgarian innocence more often, and Serbian and Greek fault for starting the war. In its writing, *List* sometimes sided with Bulgaria, although not completely openly. The negative tone towards Serbia is also noticeable. On the other hand, news about Romania did not have a negative connotation, which is understandable due to Vienna's much warmer attitude towards Bucharest than towards Belgrade. To conclude, in the observed period, this newspaper conveyed the views of official Vienna, although in a somewhat shrouded form.

Key words:

the Balkan Wars, Bosnia and Herzegovina, *Sarajevski List*
